

Rey Medresesi'nin planı

zâmülmülk'ün ölümünden sonra kurulduğu ve Nizâmiye medreseleri örnek alınarak yapıldığı için bu adla anıldığı söylenebilir (Köymen, III, 358-359; Nûrullah Kisâî, s. 229-252).

Nizâmiye medreselerinin devrin siyasî, ilmî ve dinî hayatı üzerinde büyük tesiri olmuş, birçok sultan, halife ve devlet adamı Nizâmülmülk'ün yolunu izleyerek kendi adlarına medreseler inşa ettirmiştir. Nizâmiye medreseleri dinî ilimlerin ve özellikle Şâfiî fıkhnın gelişmesine önderlik etmiş, hilâf, cedel, usul ve kelâm ilimlerinde büyük gelişmeler sağlanmış, bu konularla ilgili çok sayıda kitap telif edilmiştir. Şâfiî mezhebi yaygınlık kazanmış, Şî-İsmâîlî düşünceye set çekilmiştir.

Bu medreseler plan, teşkilât ve müfredatlarıyla tarihte bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Daha önceki medreseler özel kuruluşlar olduğu halde Nizâmiye medreseleri devlet himayesinde ortaya çıkmıştır. Diğer medreselerin dinî eğitimin dışında özel bir hedefi bulunmazken Nizâmiye medreseleri aynı zamanda siyasî amaçlarla kurulmuş, bilhassa Şî-Bâtûnî düşüncenin sağlam delillerle bertaraf edilmesi, ve topluma Eş'arî-Şâfiî düşüncenin benimsenmesi amaçlanmıştır. Kuzey Afrika ve Endülüs'te her çeşit yeniliğe karşı çıkan eğitim kurumları bu medreselerden etkilenecek, Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde okuyan İbn Tûmert, Mağrib'e döndükten sonra Sünnî medreselerin müfredatı üzerinde büyük değişiklikler gerçekleştirmiştir. Salerno, Paris ve Oxford gibi Batı'da kurulan üniversitelerin de Nizâmiye medreselerinden etkilendiği ileri sürülmektedir (Hitti, II, 631; Sayılı, s. 34-39).

Nizâmiye medreseleri bazı yönlerden eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin bir kısmı şöyle sıralanabilir: Eğitim öğretim Şâfiî mez-

hebiyle sınırlı kalmış, bu durum diğer Sünnî mezheplere ilginin azalmasına ve onların dışlanmasına sebep olmuş, bu mezhepler mensup ulemâ ve fukahadan yeterince istifade edilememiştir. Felsefe derslerinin okutulmaması hür düşüncenin gelişmesini engellemiştir. Özellikle Mâverâünnehir ulemâsı, müderris ve öğrencilere maaş ve burs verilmesini ilmin itibarını düşüren bir davranış olarak değerlendirmiş, ilmin para karşılığında öğretilmesini doğru bulmadıklarını belirtmişlerdir. Nizâmiye medreseleriyle birlikte siyaset adamlarının ilmî hayata müdahale yolu açılmış, âlimlerin ve şairlerin siyaset ve devlet adamlarını övmeleri ilmin ve şiirin aleyhine olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Rendeka et-Turtûşî, *Sirâc'ül-mülûk* (nşr. M. Fethî Ebû Bekir), Kahire 1414/1994, II, 51-517; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 200; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII-X, tür.yer.; a.m.f., *Şaydü'l-hâtır*, Beyrut, ts., (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 366-367; İbn İsfendi'yâr, *Târîh-i Taberistân* (nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1320 hş., s. 123, ayrıca bk. İndeks; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 205; *Ahbârü'd-devletî's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 46-47; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X-XII, tür.yer.; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, 98, ayrıca bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I-VIII, tür.yer.; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), bk. İndeks; Hindûşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef* (nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1357 hş., s. 266-281; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 225; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IV-V, tür.yer.; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 106; ayrıca bk. İndeks; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, II, 255-256; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 183, 205-206, 226-227, 408-409; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 351; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924; a.m.f., *The Lands of the Eastern Caliphate*, London 1966; A. S. Tritton, *Materials on Muslim Education in the Middle Ages*, London 1957, s. 35, 103-105; Hüseyin Emîn, *Târîhu'l-'Irâk fi'l-'aşri's-Selcûki*, Bağdat 1385/1965, s. 227-244; Ali Mazaherî, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları* (trc. Bahriye Üçok), İstanbul 1972, s. 159-167; Nâcî Ma'rûf, *'Ulema'ü'n-Nizâmiyyât ve'l-medârisü'l-meşriki'l-İslâmî*, Bağdat 1393/1973; a.m.f., *Medâris kable'n-Nizâmiyye*, Dimaşk 1393/1973; Hitti, *İslâm Tarihi*, II, 631; ayrıca bk. İndeks; Saïd ed-Divecî, *Târîhu'l-Mevsil*, Bağdat 1402/1982, s. 344; Abdülmecid Ebü'l-Fütüh Bedevî, *et-Târîhu's-siyâsî ve'l-fikrî*, Cidde 1403/1983, s. 211-245; M. Hüseyin Şendüb, *el-Hadâretü'l-İslâmiyye fi Bağdâd fi'n-nısfî's-sânî mine'l-karni'l-hâmisî'l-hicrî (467-512)*, Beyrut 1404/1984; C. Avud, *Hzâzâ'inü'l-kütübî'l-kadîme fi'l-'Irâk*, Beyrut 1406/1986, s. 145-151; İsmail Erünsal, "İslâm Medeniyetinde Kütüphaneler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, XIV, 244-245; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, 347-382; Ahmet Ocak, *Nizamiye Medreseleri* (yüksek lisans tezi, 1993),

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nûrullah Kisâî, *Medâris-i Nizâmiyye ve Te'sîrât-i 'İlmî ve İctimâ'î-yi ân*, Tahran 1374; M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim* (trc. Sadık Cihan), Samsun 2000; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 4-5; Aydın Sayılı, *Ortaçağ İslâm Dünyasında Yüksek Öğretim Medrese: Higher Education in Medieval Islam The Madrasa* (trc. Recep Duran), [basık yeri ve tarihi yok]; G. Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslâm Dünyası ve Hıristiyan Batı* (trc. Ali Hakan Çavuşoğlu – Hasan Tuncay Başoğlu), İstanbul 2004, bk. İndeks; a.m.f., "Muslim Institutions of Learning in Eleventh-Century Baghdad", *BEOAS*, XXIV/1 (1961), s. 1-56; a.m.f., "Madrasa and University in the Middle Ages", *St.I*, XXXII (1970), s. 255-264; R. Levy, "The Nizamiye Madrasa at Baghdad", *JRAS*, II (1928), s. 265-270; H. Bowen, "Miscellaneous Communications: The Nizamiye Madrasa and Baghdad Topography", a.e., II (1928), s. 609-614; Mustafa Cevâd, "el-Medresetü'n-Nizâmiyye bi-Bagdâd", *Sumer*, IX/2, Bağdat 1953, s. 317-342; Saïd-i Nefîsî, "el-Medresetü'n-Nizâmiyye fi Bağdâd", *ed-Dirâsâtü'l-'Arabîyye*, IX/1-2, Beyrut 1967, s. 67-93; Ziyâl Hasan Faruqi, "Madrasa Nizamiya of Baghdad", *Studies in Islam*, XVII/1, New Delhi 1980, s. 1-7; Muhammad al-Faruque, "The Development of the Institution of Madrasah and the Nizamiyah of Baghdad", *IS*, XXVI/3 (1987), s. 253-263; J. Pedersen, "Mescid", *IA*, VIII, 51-54; Hulusi Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DIA*, XIII, 143; Nebi Bozkurt, "Medrese", a.e., XXVIII, 324-327.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

NİZÂMİYYE

(النظامية)

Çiştîyye tarikatının
Nizâmeddin Evliyâ'sı
(ö. 725/1325)

nisbet edilen kolu

(bk. ÇİŞTİYYE; NİZÂMEDDİN EVLİYÂ).

NİZAMLAR

(bk. HAYDARÂBÂD NİZAMLIĞI).

NİZAMŞÂHÎ

(نظام شاهي)

Hürşâh b. Kubâd Hüseyinî Nizâmşâhî
(ö. 972/1565)

Târîh-i Kuşbî adlı eseriyle tanınan
Hindistanlı tarihçi.

İrâk-ı Acem'de doğdu. Nizâmşâhî Hükümdarı Burhan Nizâmşâh zamanında (1510-1554) İrân'dan Hindistan'a göç edip başşehir Ahmednagar'a yerleşti. Şî inancını benimseyen Burhan Nizâmşâh, Nizâmşâhî'yi dostluk kurmak istediği Safevî Hükümdarı Şah Tahmasb'a elçi olarak gön-

derdi. Receb 952'de (Eylül 1545) Rey şehrine ulaşan Nizamşâhî, Şah Tahmasb'in maiyetinde bir buçuk yıl kadar kaldı; 953'te (1546) Gürcistan ve Şirvan'a düzenlenen seferlere iştirak etti. 954'te (1547) İran elçilik heyetiyle beraber Ahmednagar'a döndü. Daha sonra da zaman zaman İran'a gidip geldi. Nizamşâhî, Ahmednagar'dan sonra Gülkünde'ye giderek Kutubşâhîler'in hizmetine girdi. 25 Zilkade 972'de (24 Haziran 1565) Gülkünde'de vefat etti.

*Târîh-i Kuṭbî'nin (Târîh-i Elçî-i Nizâm Şâhî) British Museum'da kayıtlı nüshası (Or., nr. 153) 972'de (1565) yazılmış olup 969 (1561-62) yılındaki hadiselerle sona ermektedir. Aynı yerde bulunan farklı tarihlerde istinsah edilmiş iki nüshaya sonradan bazı ilâveler yapılmış ve eser 1200 (1786) yılına kadar getirilmiştir (EP² [İng.], VIII, 73). Eserin Gülkünde'de Sultan İbrâhim Kutubşâh'ın saltanatı devrinde (1550-1580) telif edildiği ve bu sebeple *Târîh-i Kuṭbî* adının verildiği anlaşılmaktadır. İngiltere, Hindistan ve Türkiye'de (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2137) çeşitli yazma nüshaları bulunan eser bir mukaddime ile birbirinden farklı hacimlerde yedi bölümden (makâlât) oluşmaktadır. Her bölüm alt başlıklara (güftâr) ayrılmakta ve her başlıkta bir hükümdarın dönemi ele alınmaktadır. Yazar mukaddimedeki geleneksel usulde Hz Âdem'den başlayarak peygamberler tarihini anlatır. İlk bölümde İslâm öncesi İran, Yemen ve Arabistan hakkında bilgi verilir. İkinci bölüm Hz Peygamber, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve 1258 yılında Bağdat'ın düşmesine kadar Abbâsî halifelerine ayrılmıştır. Üçüncü bölümde bazı mahallî hânedanlardan, dördüncü bölümde Cengiz Han ve haleflerinden bahsedilir. Beşinci bölüm Türkistan'da Timur'un yükselişi, onun halefleri ve Hindistan'da Ekber Şah'a kadar Bâbürlüler'in tarihi hakkındadır. Altıncı bölüm Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevîler ve Osmanlılar'a tahsis edilmiştir. Son bölümde Delhi sultanlarına dair bilgi veren Nizamşâhî kitabında İbn Cerîr et-Taberî, Beyzâvî, Hamdullah el-Müstevfî ve Hândmîr gibi tarihçilerin eserlerinin yanı sıra kendi şahsî tecrübelerinden ve güvenilir istinsahlardan edindiği şifahi bilgilerden istifade etmiştir. Eserde başka kaynaklarda yer almayan bilgilere de rastlanmaktadır. Meselâ Timur dönemi için zikrettiği kaynaklar arasında Bâbü'r'ün kâtibi Şeyh Zeyn-i Hafî'nin *Vâkı'ât-ı Zeyn*'i dikkat çeker. Aynı şekilde bu bölümde Hümâyûn Şah'ın Gucerât Sultanı Bahadır Şah ve Afganlı Şîr Şah Sur ile iliş-*

kileri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Karakoyunlular'ın Şah Tahmasb ve Gülkünde'deki Kutubşâhîler'le münasebetlerine dair bilgiler de güvenilir bilgiler arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizamşâhî, *Târîh-i Elçî-i Nizâmşâhî*, British Library, Add., nr. 23513; Or., nr. 153; a.mlf., *Târîh-i Kuṭbî* (nşr. Mücâhid Hüseyin Zeydî), New Delhi 1965, s. 185-187, 593-655; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 107-110; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 113-114; İqtidar Husain Siddiquî, *Mughal Relations with the Indian Ruling Elite*, New Delhi 1983; V. Minorsky, "The Qara-Qoyunlu and the Qutb-Shâhs", *BSOAS*, XVII (1955), s. 50-73; a.mlf., "Nizâm-Şâhî", *EP²* (İng.), VIII, 73.

İQTİDAR HUSAIN SİDDİQUİ

NİZAMŞÂHÎLER

Hindistan'da hüküm süren bir İslâm hânedanı (1490-1636).

Behmenî Sultanı Mahmud Şehâbeddin'in vekili Hasan Nizâmülmülk Bahrî'nin oğlu Melik Ahmed tarafından kurulmuştur. Melik Ahmed, 1489 yılında Mahmud Şehâbeddin'in tahrirleri sonucu babasının öldürülmesi yüzünden ayaklanarak Maharaştra'da babasının iktâ olan Junnar ve civarını ele geçirdi. Üzerine gönderilen Behmenî ordusunu Nikepûr'da bozguna uğratarak başkumandan Cihangir Han ve diğer komutanları öldürttü. Bu zaferin ardından Nizamşâh Bahrî unvanıyla adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilân etti (895/1490).

Melik Ahmed bir süre sonra Nizamşâh Bahrî unvanını kullanmamayı uygun buldu. Bu durum Behmenî Sultanı Mahmud Şehâbeddin'i memnun etti ve ondan isyan eden Konkan Valisi Bahadır Gîlânî'ye karşı destek istedi. İsyanın bastırılması üzerine Konkan topraklarının büyük kısmı Ahmed Şah'a verildi. Melik Ahmed 900 (1495) yılında kurduğu Ahmednagar şehri başkent yaptı. 905'te (1500) Devletâbâd'ı ele geçirmesiyle birlikte hükümranlığı bugünkü Maharaştra bölgesinin ötesine geçerek kuzeyde Handeş önlerinden güneydeki Poona, Çakran ve Şolapûr'a, batıda Konan kıyılarında doğudaki Ravenana sahillerine kadar büyük bir alana yayıldı.

Melik Ahmed'in ölümünün (915/1510) ardından yedi yaşındaki oğlu Burhan, Nizâmülmülk unvanıyla tahta geçti. Mükemmel Han da ona nâib tayin edildi. Bu dönemde Bîcâpûr'da Âdilşâhîler, Berâr'da İmâdşâhîler ve Gülkünde'de Kutubşâhîler,

Behmenîler'den ayrılıp bağımsız hale geldiler. Sultan Mahmud Şehâbeddin ise Bîder'deki nâibleri Kâsim Berîd ve oğlu Ali Berîd tarafından yönetilen zayıf bir şahsiyet durumuna düştü.

Bîcâpûr'da hüküm süren Âdilşâh ve Berâr'da hüküm süren İmâdşâh, Burhan Nizamşâh'ın saltanatının başlarında Ahmednagar şehrine göz diktiler. Şehrin civarındaki bazı kaleleri Âdilşâhîler zaptetti. Büyüyünce devlet işlerini bizzat eline alan Burhan Nizamşâh, zaman zaman ciddi sıkıntılarla karşılaşmakla birlikte yirmi yıl boyunca topraklarını korumayı başardı. Gucerât Sultanı Bahadır Şah 1531'de büyük bir ordu ile Nizamşâh'ın topraklarına girdi. Kendisini savunamayan Nizamşâh, Bahadır Şah'ın hükümdarlığını tanımak zorunda kaldı. Makamında bırakılan ve 1537'de İran'dan göç eden Şîf âlimi Şah Tâhîr'den etkilenen Burhan Nizamşâh Şîlîği benimsedi. Şîlîğe karşı çıkan Sünnî ulemâsı şiddetli baskı altına alındı. Ahmednagar ve Safevî sarayları arasında dostane ilişkiler kuruldu ve karşılıklı elçilik heyetleri gönderildi. Burhan Nizamşâh ayrıca Bîcâpûr'daki Âdilşâh ve Gülkünde'deki Vicayanagar racasıyla yakın ilişkiler geliştirdi.

Burhan Nizamşâh ölünce (961/1554) yerine oğlu Hüseyin Nizamşâh geçti. Hüseyin Nizamşâh'ın kardeşlerinden bazıları kendisine biat etmediler. Bunlardan Abdülkâdir Sünnî idi. Hüseyin Nizamşâh'ın diğer iki kardeşi amcaları Sultan İbrâhim Âdilşâh'ın yanına sığındı. Bütün bunlar rakip orduların çatışmasına ve tahribata yol açtı. Ahmednagar şehri yağma ve tahrip edildi. İki yıl süren savaş ve kanlıklar sırasında Parendâ'dan Junnar'a, Ahmednagar'dan Devletâbâd'a kadar bütün bölge Nizamşâhîler'in elinden çıktı. Hüseyin Nizamşâh ağır barış şartlarını kabul ederek tahtını koruyabildi.

Hüseyin Nizamşâh'ın bu mağlûbiyeti ve itibar kaybı Dekken bölgesinde güç dengelerini Vicayanagar racası lehine değiştirdi. İtibarını yeniden kazanmak isteyen Hüseyin Nizamşâh, komşu müslüman sultanlarla meselelerini çözerek ortak düşmanları olan racaya karşı onları birleştirmeyi başardı. 1564 yılında Malaprabha ve Krişna nehirleri arasında Bannihata denilen yerde yapılan savaşta raca esir alındı, askerleri dağıtıldı. Hüseyin Nizamşâh 1565'te ölünce oğlu Murtazâ küçük yaşta tahta geçti. Nâiblik görevini üstlenen annesi Honza Hümâyûn kardeşleri Tâc Han ve Aynülmülk'ün desteğiyle yönetime hâkim oldu. Ancak Murtazâ Nizamşâh sal-